

ROCZNIK TOMISTYCZNY
9 (2020) 2

ROCZNIK TOMISTYCZNY
9 (2020) 2

ΘΩΜΙΣΜΟΣ ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
ANNARIUS THOMISTICUS
THOMISTIC YEARBOOK
THOMISTISCHES JAHRBUCH
ANNUAIRE THOMISTIQUE
ANNUARIO TOMISTICO
TOMISTICKÁ ROČENKA

ROCZNIK TOMISTYCZNY
9 (2020) 2

Naukowe Towarzystwo Tomistyczne
WARSZAWA

KOMITET REDAKCYJNY / EDITORIAL BOARD:

Michał Zembrzuski (sekretarz / secretary), Magdalena Płotka (zastępca redaktora naczelnego / deputy editor), Dawid Lipski, Natalia Herold (internet), Izabella Andrzejuk, Artur Andrzejuk (redaktor naczelny / editor-in-chief)

RADA NAUKOWA / SCIENTIFIC COUNCIL:

Adam Wielomski, Stanisław Wielgus, Antoni B. Stępień, Sławomir Sobczak, Arkady Rzegocki, Andrzej Maryniarczyk, Marcin Karas, Krzysztof Kalka, Mieczysław Gogacz, Pavol Dancák, Paul J. Cornish, Mehmet Zeki Aydin, Artur Andrzejuk, Anton Adam

RECENZENCI / REVIEWERS

Antoni B. Stępień, Marcin W. Buwała, Paul J. Cornish, Tomasz Pawlikowski, Marcin Trepczyński, Piotr Mazur, Grzegorz Hołub, Andrzej Jonkisz, Marek Prokop, Mikołaj Krasnodębski, Marek Porwolik, Henryk Anzulewicz, Piotr Jaroszyński, Imelda Chłodna-Błach

REDAKCJA JĘZYKOWA / LANGUAGE EDITORS

Elżbieta Pachciarek (j. polski), Bernice McManus-Falkowska, Ewa A. Pichola, Magdalena Płotka (j. angielski), Christel Martin, Iwona Bartnicka (j. francuski), Adam M. Filipowicz, Michał Zembrzuski (greka, łacina)

PROJEKT OKŁADKI

Mieczysław Knut

OPRACOWANIE GRAFICZNE, SKŁAD I ŁAMANIE

Maciej Głowacki

© Artur Andrzejuk / Naukowe Towarzystwo Tomistyczne (wydawca / editor)

Warszawa 2020

ISSN 2300-1976

Unikalny numer identyfikacyjny – 493506

Rocznik Tomistyczny ukazuje się dzięki pomocy Jacka Sińskiego

Redakcja Rocznika Tomistycznego
ul. Klonowa 2/2
05-806 Komorów POLSKA
www.roczniktomistyczny.pl
e-mail: redakcja@roczniktomistyczny.pl

Druk i oprawa: Sowa Sp. z o.o.
ul. Raszyńska 13
05-500 Piaseczno
www.sowadruk.pl

Spis treści

Od Redakcji.....	9
------------------	---

Rozprawy i artykuły

Przemysław Artemiuk Zbawienie w ujęciu Marcina Lutra i św. Tomasza z Akwinu. Próba soteriologii porównawczej w perspektywie chrystologii kard. Ch. Schönborna.....	13
Jan Pocij O związku między istościami a świadomością i jaźnią.....	41
Dawid Lipski John Pecham's dispute with Thomas Aquinas at the University of Paris – Causes and Effects....	73
Martyna Koszkało Free Will and Moral Evil: John Duns Scotus's Theory.....	89
Marcin Karas Czy Mikołaj Kopernik był filozofem średniowiecznym?	107
Tomasz Ćwiertniak W poszukiwaniu źródłowego doświadczenia filozoficznego. Paralele pomiędzy fenomenologią i filozofią dialogu a współczesnym tomizmem egzystencjalnym	115
Artur Andrzejuk Gilsonian method of the history of philosophy	133
Marek Prokop Metoda identyfikacji bytu w metafizyce tomizmu konsekwentnego.....	145
Janusz Węgrzecki Tomizm jako perspektywa teoretyczna nauk o polityce.....	161
Marcin Klimski Zdroworoządkowe poznanie w praktyce edukacji ekologicznej Kościoła katolickiego	173
Maciej Kulik Arystotelesowsko-tomistyczna koncepcja animacji a współczesne spory bioetyczne.....	187
Michał Ziółkowski <i>Causa irrationabilitatis</i> , czyli o źródłach transhumanistycznej antropologii	203

Edycje i tłumaczenia

Maciej Stanek Kwestia <i>Utrum universale nihil sit aut posterius suis singularibus</i> z zachowanych w rękopisie BJ 2118 <i>Collectanea de anima</i>	229
<Anonymus> <i>Utrum universale nihil sit aut posterius suis singularibus?</i>	239

Sprawozdania i recenzje

Natalia Herold Działalność Naukowego Towarzystwa Tomistycznego w roku akademickim 2019/2020.....	251
---	-----

Michał Zembrzusi	
Obecność myśli tomistycznej na XI Polskim Zjeździe Filozoficznym w Lublinie	257
Izabella Andrzejuk	
Tomizm konsekwentny. Sprawozdanie z Sympozjum tomistycznego, połączonego z wręczeniem Nagród im. Mieczysława Gogacza 16 listopada 2019 roku.....	265
Jerzy Nitychoruk	
Dzieło stworzenia oczami geologa	269
Maciej Bała	
Filozoficzna apologia religii. Propozycja Piotra Moskala.....	277
Jacek Salij	
Rzetelna rekonstrukcja Tomaszowej antropologii. Recenzja Henryk Majkrzak, <i>Antropologia integralna w „Sumie teologicznej” św. Tomasza z Akwinu</i> , Kraków brw., Wydawnictwo „SPES”, Kraków brw., stron 415.....	287
Maciej Nowak	
Recenzja Bartłomiej Krzych, <i>Książeczka o niczym. Prolegomena do nicologii</i> , Siemianowice Śląskie 2017, stron 127.	293
Magdalena Płotka	
Tomasz z Akwinu a interpretacja skanów mózgu. Recenzja Piotr Lichacz, <i>Neuroetyka a Tomasz z Akwinu. O użyteczności myśli średniowiecznej we współczesnych debatach etycznych</i> , Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2018, stron 374.....	299
Artur Andrzejuk	
Jacek Woroniecki – mistrz intelektualnego katolicyzmu. Recenzja Piotr S. Mazur, Barbara Kiereś, Ryszard Skrzyniarz, Agata Płazińska: <i>Jacek Woroniecki</i> , red. P. S. Mazur, (<i>Pomniki polskiej filozofii chrześcijańskiej</i> , red. Maciej Bała, Piotr S. Mazur), Kraków 2019, stron 213; toż w wersji angielskiej, tamże, stron 218.....	303
Magdalena Płotka	
Filozofia intelektu i filozofia umysłu między średniowieczem a współczesnością. Recenzja Michał Zembrzusi, <i>Filozofia intelektu. Tomasz z Akwinu koncepcja intelektu możliwościowego i czynnego</i> , Wydawnictwo Liberi Libri, bmv 2019, stron 404.....	307
Anna Palusińska	
Jak istnieje film? Recenzja Artur Mamcarz-Plisiecki, <i>Filozofia i retoryka filmu. Perspektywa realizmu filozoficznego</i> , Lublin 2019, stron 352.	311
Artur Andrzejuk	
Recenzja Anna Mandrela, <i>Tomizm Garrigou-Lagrange’a wobec wizji filozoficznej Teilharda de Chardin</i> , Kraków 2018, stron 249.....	319
Marcin W. Bukala	
Recenzja Paolo Evangelisti, „ <i>Vide igitur, quid sentire debeas de receptione pecuniae</i> ”. <i>Il denaro francescano tra norma ed interpretazione (1223-1390)</i> , Fondazione CISAM, Spoleto 2019, stron X-320.....	323
Bartłomiej Uzar	
Recenzja Bartłomiej Krzych, <i>Liturgia jako auctoritas w myśli teologicznej św. Tomasza z Akwinu na przykładzie traktatu „De Christo” w „Sumie teologii”</i> , Wydawnictwo UNUM, Kraków 2020, stron 141.....	329
Nota o autorach.....	337

Table of Contents

From the Editors.....	9
-----------------------	---

Dissertations and Articles

Przemysław Artemiuk Salvation in Martin Luther's and St. Thomas Aquinas's Account. An Attempt of Comparative Soteriology in the Perspective of Christology of Card. Ch. Schönborn.....	13
Jan Pociąg On Relation between ities and consciousness and the self.....	41
Dawid Lipski John Pecham's dispute with Thomas Aquinas at the University of Paris – Causes and Effects.....	73
Martyna Koszkała Free Will and Moral Evil: John Duns Scotus's Theory	89
Marcin Karas Was Nicolaus Copernicus a medieval philosopher?	107
Tomasz Ćwiertniak In Search of the Source Experience in Philosophy. Parallels between Phenomenology, the Philosophy of Dialogue and Contemporary Existential Thomism.....	115
Artur Andrzejuk Gilsonian method of the history of philosophy	133
Marek Prokop The method of identifying being in the metaphysics of consequent Thomism.....	145
Janusz Węgrzecki Thomism as an Approach in Political Science	161
Marcin Klimski Common sense cognition in Catholic Church's practice of environmental education	173
Maciej Kulik The Aristotelian-Thomistic Conception of Animation and the Contemporary Bioethical Dilemmas.....	187
Michał Ziółkowski <i>Causa irrationabilitatis</i> , on Sources of Transhumanist Anthropology.....	203

Editions and Translations

Maciej Stanek Question <i>Utrum universale nihil sit aut posterius suis singularibus</i> of the <i>Collectanea de anima</i> preserved in MS. BJ 2118	229
<Anonymus> <i>Utrum universale nihil sit aut posterius suis singularibus?</i>	239

Reports and reviews

Natalia Herold Activities of the Scientific Thomistic Society in the 2019/2020 academic year.....	251
--	-----

Michał Zembrzuski	
The presence of Thomistic thought at the 11th Polish Philosophical Congress in Lublin...	257
Izabella Andrzejuk	
Consequent Thomism. Report on the Thomistic Symposium, and Mieczysław Gogacz's award ceremony, November 16, 2019	265
Jerzy Nitychoruk	
The creation through the eyes of a geologist.....	269
Maciej Bała	
Philosophical apology of religion. Piotr Moskal's proposal	277
Jacek Salij	
Reliable reconstruction of Thomas Aquinas's anthropology. Review: Henryk Majkrzak, <i>Antropologia integralna w „Sumie teologicznej” św. Tomasza z Akwinu</i> , Wydawnictwo „SPES”, Kraków brw., pp. 415.....	287
Maciej Nowak	
Review: Bartłomiej Krzych, <i>Książeczka o niczym. Prolegomena do nicologii</i> , Siemianowice Śląskie 2017, pp. 127.....	293
Magdalena Płotka	
Thomas Aquinas and the interpretation of brain scans. Review: Piotr Lichacz, <i>Neuroetyka a Tomasz z Akwinu. O użyteczności myśli średniowiecznej we współczesnych debatach etycznych</i> , Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2018, pp. 374.....	299
Artur Andrzejuk	
Jacek Woroniecki - a master of intellectual Catholicism. Review: Piotr S. Mazur, Barbara Kiereś, Ryszard Skrzyniarz, Agata Płazińska: <i>Jacek Woroniecki</i> , red. P. S. Mazur, (<i>Pomniki polskiej filozofii chrześcijańskiej</i> , red. Maciej Bała, Piotr S. Mazur), Kraków 2019, pp. 213; English version, ibidem, pp. 218.....	303
Magdalena Płotka	
Philosophy of intellect and philosophy of mind between the Middle Ages and modern times. Review: Michał Zembrzuski, <i>Filozofia intelektu. Tomasz z Akwinu koncepcja intelektu możliwościowego i czynnego</i> , Wydawnictwo Liberi Libri, bmnw 2019, pp. 404.	307
Anna Palusińska	
How does the movie exist? Review: Artur Mamcarz-Plisiecki, <i>Filozofia i retoryka filmu. Perspektywa realizmu filozoficznego</i> , Lublin 2019, pp. 352.....	311
Artur Andrzejuk	
Review: Anna Mandrela, <i>Tomizm Garrigou-Lagrange'a wobec wizji filozoficznej Teilharda de Chardin</i> , Kraków 2018, pp. 249.....	319
Marcin W. Bukala	
Review: Paolo Evangelisti, „ <i>Vide igitur, quid sentire debeas de receptione pecuniae</i> ”. <i>Il denaro francescano tra norma ed interpretazione (1223-1390)</i> , Fondazione CISAM, Spoleto 2019, stron X-320.....	323
Bartłomiej Uzar	
Review: Bartłomiej Krzych, <i>Liturgia jako auctoritas w myśli teologicznej św. Tomasza z Akwinu na przykładzie traktatu „De Christo” w „Sumie teologii”</i> , Wydawnictwo UNUM, Kraków 2020, pp. 141.....	329
Note about authors.....	337

Od Redakcji

W 2020 roku po raz pierwszy podzieliliśmy nasz „Rocznik” na dwa zeszyty. Pierwszy z nich w całości poświęcony jest o. Józefowi M. Bocheńskiemu z okazji przypadającej w tym roku 25. rocznicy jego śmierci. Zeszyt drugi ma (charakterystyczną dla „Rocznika”) postać magazynu tomistycznego. Otwiera go obszerna rozprawa Przemysława Artemiuka z teologii, ukazująca polemiczne momenty w ujęciu zbawienia przez Tomasza z Akwinu i Marcina Lutra. Podobnie polemiczno-porównawczy charakter ma artykuł Tomasza Ćwiertniaka na temat koncepcji „doświadczenia filozoficznego” oraz tekst Macieja Kulika omawiający bioetyczne dyskusje wokół problemu animacji. Natomiast Dawid Lipski omawia (po angielsku) polemikę jaką prowadził na Uniwersytecie Paryskim Jan Peckham z Tomaszem z Akwinu na temat filozoficznie ujętej struktury człowieka. Mamy ponadto artykuł o Janie Dunsie Szkocie (Martyna Koszkało) i tekst o Koperniku (Marcin Karas).

Wyróżniającym się zagadnieniem w tym zeszycie „Rocznika Tomistycznego” jest metodologia filozofii, którą podejmują Marek Prokop i Artur Andrzejuk. Ponadto numer przynosi artykuły z pogranicza filozofii bytu i filozofii przyrody (Jan Pocięj i Michał Ziółkowski). Dwa teksty dotyczą zastosowań ustaleń filozoficznych do innych dziedzin: nauk o polityce (Janusz Węgrzecki) i edukacji ekologicznej (Marcin Klimski).

Zeszyt przynosi także ciekawą edycję, przygotowaną przez Macieja Stanka, jednej z kwestii z *Collectanea de anima*, powstałych na Uniwersytecie Krakowskim w 2. połowie XV wieku i przechowywanych w Bibliotece Jagiellońskiej jako rękopis BJ 2118.

Ponadto dział sprawozdań i recenzji prezentuje jak zwykle sprawozdanie z działalności Naukowego Towarzystwa Tomistycznego (Natalia Herold) oraz sprawozdanie z uroczystości związanych z Nagrodą im. Profesora Mieczysława Gogacza (Izabella Andrzejuk), tym razem wzbogacone o wykład Jerzego Nitychoruka, pt. *Dzieło stworzenia oczami geologa*, wygłoszony podczas gali Nagrody w 2019 roku. Natomiast Michał Zembrzuski omawia udział tomistów w XI Polskim Zjeździe Filozoficznym, który odbył się w Lublinie we wrześniu 2019 roku.

Ponadto wydrukowaliśmy kilkanaście różnych recenzji. Jest wśród nich omówienie działalności naukowej i publikacyjnej Piotra Moskala, podsumowujące w pewien sposób jego dokonania na polu filozofii religii, napisane przez Macieja Bałę. Z pozostałych recenzji jedne są wnikliwe i krytyczne, a inne stanowią krótkie omówienia sygnalizujące jakąś publikację. Ich ilość świadczy jednak, że wciąż dużo ukazuje się publikacji oscylujących wokół problematyki filozoficznej lub teologicznej, podejmowanej w duchu nauki Tomasza z Akwinu.

Życzylibyśmy Czytelnikom i sobie, aby tak pozostało!

Artur Andrzejuk
Redaktor Naczelny

Arystotelesowsko-tomistyczna koncepcja animacji a współczesne spory bioetyczne

Słowa kluczowe: animacja, dusza, życie ludzkie, Arystoteles, Tomasz z Akwinu

I. Wstęp

Celem artykułu jest przedstawienie klasycznej (arystotelesowsko-tomistycznej) koncepcji animacji jako próby uchwycenia istoty ludzkiego życia oraz wskazanie kluczowej w jej obrębie kontrowersji między animacją równoczesną a sukcesywną w celu sformułowania jej adekwatnego rozwiązania. Artykuł nie ma więc charakteru historycznego, lecz systematyczny. Przeprowadzane rekonstrukcje nie służą bowiem całościowej prezentacji stanowisk Arystotelesa i św. Tomasza (prezentacja taka przekraczałaby ramy artykułu), lecz przedstawieniu wątków kluczowych dla problemu ludzkiego życia. Nie traktuję więc po-

głądów Stagiryty i Akwinaty jako stanowisk wyłącznie historycznych, lecz także jako aktualne współcześnie głosy w dyskusji nad istotą człowieczeństwa. Na podstawie ich analizy mam nadzieję sformułować adekwatną koncepcję życia ludzkiego, a także pokazać jej przełożenie na najważniejsze współcześnie spory bioetyczne. Refleksja tego rodzaju jest potrzebna zwłaszcza dlatego, że koncepcja duszy ludzkiej, będącej zasadą istnienia *Homo sapiens*, bywa wyśmiewana jako przesąd, zdezaktualizowany rzekomo przez nowoczesne nauki biologiczne¹. Tymczasem stanowi ona przekonującą filozoficznie i zgodną ze współ-

Dr Maciej Kulik, absolwent studiów doktoranckich na Uniwersytecie Wrocławskim (2021).

czesnym stanem wiedzy naukowej odpowiedź na pytanie, na czym polega istnienie istoty ludzkiej. Wagi tej odpowiedzi nie sposób przecenić. Zależy bowiem od niej szereg rozstrzygnięć, stanowiących w całkiem dosłownym sensie sprawę życia i śmierci.

Co więcej, kluczowy wątek współczesnych sporów bioetycznych, dotyczących takich zagadnień jak dopuszczalność moralna aborcji czy eutanazji, wykazuje daleko idące podobieństwo z klasyczną kontrowersją wokół sposobu, w jaki dusza ożywia ciało. Zgodnie z dominującym trendem interpretacyjnym Arystoteles miał być zwolennikiem tezy, że władze duszy wstępują w embrion kolejno po sobie (animacja sukcesywna)², podczas gdy św. Tomasz miał głosić, że wszystkie pojawiają się od razu w momencie poczęcia (animacja równoczesna)³. Wbrew tym odczytaniom postaram się uzasadnić, że Akwinata przyjmował pewien wariant sukcesywności ożywienia, stanowisko zaś Stagiryty można interpretować jako formę animacji równoczesnej, zakładającą potencjalne istnienie wyższych władz duszy w embrionie. Zgodnie z taką interpretacją poglądy Arystotelesa byłyby bliskie tym współczesnym bioetykom, którzy utożsamiają człowieczeństwo z możliwością realizacji funkcji rozumnych w przyszłości, poglądy zaś Akwinaty zmierzałyby do powiązania tego sensu z aktualnym spełnianiem tych funkcji. Wadą animacji sukcesywnej jest oddzie-

lenie moralnie istotnego sensu istnienia człowieka od sensu biologicznego (bycia przedstawicielem gatunku *Homo sapiens*). Natomiast wadą animacji równoczesnej potencjalnego istnienia jest utożsamienie człowieczeństwa z potencją do spełniania funkcji specyficznie ludzkich, co prowadziłoby do przypisania go wszystkim tym bytom, które mogą w przyszłości stać się ludźmi (jak na przykład komórki rozrodcze). Celem artykułu jest zaproponowanie takiej modyfikacji stanowiska klasycznego, w ramach której dusza ludzka istnieje w embrionie aktualnie już od chwili poczęcia. Tylko bowiem takie stanowisko jest wolne od wspomnianych trudności oraz zgodne ze współczesnym stanem wiedzy naukowej.

Porządek wywodu będzie następujący. Najpierw (2) przedstawię arystotelesowską koncepcję duszy jako zasady i aktu istnienia istoty ludzkiej. Następnie (3) zrekonstruję koncepcję animacji równoczesnej potencjalnego istnienia u Stagiryty. Potem (4) będę argumentował, że św. Tomasz, inaczej niż Arystoteles, przyjmował pewien wariant animacji sukcesywnej. Dalej (5) zaproponuję zmodyfikowaną wersję animacji, na gruncie której embrion jest ożywiany wszystkimi władzami duszy już w chwili poczęcia (od początku istnienia jest człowiekiem). Wreszcie (6) postaram się pokazać, jakie miejsce w kontekście współczesnych sporów bioetycznych zajmują przedstawione koncepcje.

¹ Zob. P. Singer, *Etyka praktyczna*, tłum. A. Sagan, Warszawa 2003, s. 140-141.

² G. Hołub, *Potencjalność embrionu a koncepcja duszy ludzkiej*, „Rocznik Tomistyczny” 5 (2015), s. 236; A. Muszala, *Embrion ludzki w starożytnej refleksji teologicznej*, Kraków 2009, s. 105.

³ Zob. G. Hołub, *Potencjalność embrionu a koncepcja duszy ludzkiej*, s. 70-78; A. Maryniarczyk, *Spór o opóźnioną animację. Prawdziwy czy pozorny problem?*, w: *Wokół genezy człowieka. Studia i rozprawy*, red. P.S. Mazur, Kraków 2013, s. 55-89.

2. Arystotelesowska koncepcja duszy

Według Stagiryty „dusza jest substancją w znaczeniu formy ciała materialnego, mającego życie w możliwości”⁴. Ciało jest więc materią, a dusza formą. Materia to możliwość, forma zaś to akt⁵. Dusza więc, będąc formą ciała, jest również jego aktem (ἐντελέχεια). Tożsamość materii z możliwością oraz formy z aktem można zilustrować arystotelesowskim przykładem posągu wykonanego ze spiżu. Spiż jest materią posągu, kształt zaś jego formą⁶. Możliwością spiżu jest stać się posągami. Urzeczywistnienie tej możliwości polega na przyjęciu kształtu. Jest więc jasne, że wspomniana możliwość zawiera się w materii posągu. Aktem (ἐντελέχεια) jest rezultat tego procesu, to znaczy urzeczywistniony w gotowym posągu kształt.

Jak powiada Arystoteles, „istota mająca duszę różni się życiem od istoty jej pozbawionej”⁷. Dusza musi więc być przyczyną formalną (formą) oraz aktem istnienia istoty żywej. Nie może bowiem być jej materią (ciałem), skoro istnieją także ciała nieożywione (zwłoki). Jak formą, w której przejawia się posąg, jest jego kształt, tak formą, w której przejawia się życie, są rozmaite funkcje życiowe. Można wyróżnić trzy podstawowe typy funkcji życiowych, którym odpowiadają trzy władze duszy, będące ich przyczynami formalnymi. Władza we-

getatywna jest przyczyną formalną funkcji właściwych roślinom, to znaczy odżywiania, wzrostu i prokreacji. Władza zmysłowa odpowiada za postrzeganie zmysłowe oraz za ruch przestrzenny, czyli za funkcje zwierzęce. Władza rozumna jest zaś przyczyną formalną funkcji racjonalnych.

Jakkolwiek człowiek ma trzy różne władze duszy (wegetatywną, zmysłową i rozumną), odpowiadające za różne funkcje życiowe, to jednak władze te nie są różnymi duszami, lecz częściami jednej duszy ludzkiej. Arystoteles powołuje się tu na analogię z figurą geometryczną. Chociaż czworokąt zawiera w sobie trójkąt, to jednak trójkąt nie istnieje w czworokącie jako odrębna figura. Podobnie, chociaż dusza rozumna zawiera w sobie duszę zmysłową oraz wegetatywną, to jednak władze te nie istnieją w człowieku jako odrębne dusze. Dusza rozumna jest bowiem zarazem duszą zmysłową i wegetatywną. Ta sama zasada więc, która odpowiada za wspólne z roślinami funkcje życiowe (odżywianie i wzrost), jest przyczyną także funkcji zwierzęcych (postrzeganie zmysłowe, ruch z miejsca na miejsce) oraz funkcji specyficznie ludzkich (aktów rozumu). Skoro „przyczyną istnienia każdego bytu jest jego istota, życie jest dla istot żywych tym samym, co istnienie, dusza zaś

⁴ „Ψυχὴν οὐσίαν εἶναι ὡς εἶδος σώματος φυσικοῦ δυνάμει ζῶν ἔχοντος”. *De An.*, 412a19–21, (skrótly za: *The Online Liddell-Scott-Jones Greek-English Lexicon*: http://stephanus.tlg.uci.edu/ljsj/01-authors_and_works.html, dostęp: 23.04.2021; wyd. dz. Arystotelesa zob. *Bibliografia*, tłum. MK).

⁵ *De An.*, 412a9–10.

⁶ *Metaph.*, 1029a3–5.

⁷ „Διωρίσθαι τὸ ἔμψυχον τοῦ ἀψύχου τῷ ζῆν”; tamże, 413a21–22.

jest przyczyną i zasadą życia”⁸, to należy powiedzieć, że dusza jest istotą (οὐσία) wszystkich istot żywych. Dusza jest więc zasadą, dzięki której istoty żywe istnieją. Skoro w przypadku człowieka dusza rozumna jest nieodłączna od

wegetatywnej oraz od zmysłowej, to należy stwierdzić, że człowiek mający duszę wegetatywną, ma zarazem zmysłową i rozumną. Istota, która nie miałaby wszystkich trzech władz, nie byłaby człowiekiem.

3. Animacja według Arystotelesa

Zdaniem Andrzeja Muszali⁹ i Grzegorza Hołuba¹⁰ poniższy fragment świadczy, że Arystoteles opowiadał się za animacją sukcesywną:

Jest oczywiste, że [embriony] mają duszę wegetatywną (...) następnie zaś otrzymują zmysłową, dzięki której są zwierzętami. Istota żywa nie staje się bowiem równocześnie zwierzęciem i człowiekiem ani zwierzęciem i koniem, podobnie zaś z pozostałymi zwierzętami. Na końcu bowiem jest osiągnany cel, to samo zaś jest celem rozwoju dla każdej z tych istot żywych. Dlatego w związku z rozumem, kiedy, jak i skąd otrzymują tę zasadę istoty, które w niej uczestniczą, pojawiają się liczne trudności¹¹.

Skoro embriony najpierw mają duszę wegetatywną, następnie zaś otrzymują duszę zmysłową i rozumną, to wydaje się, że uzyskują wspomniane władze kolejno po sobie, jak zakłada to anima-

cja sukcesywna. Taki pogląd byłby jednak niespójny z Arystotelesowskim pojmowaniem duszy, skoro stanowi ona według filozofa zasadę istnienia. Embryon ludzki, o ile byłby istotą ludzką, powinien więc posiadać duszę specyficzną dla człowieka, wyposażoną we wszystkie trzy władze. Wrażenie niespójności można rozwiązać, biorąc pod uwagę rozróżnienie na posiadanie duszy w akcie oraz w możliwości. Z jednej strony: „nikt nie twierdziłby, że embryon jest istotą bezduszną, pozbawioną wszelkich przejawów życia”¹². Z drugiej strony jednak:

(...) nasiona oraz embriony nieoddzielone mają duszę wegetatywną w możliwości, ale nie w akcie, dopóki nie zaczną, tak jak te oddzielone, pobierać pokarmu i wykonywać funkcji właściwych tej władzy. Najpierw bowiem wszystkie takie istoty prowadzą życie jakby roślinne. Podobnie

⁸ „Τὸ γὰρ αἴτιον τοῦ εἶναι πᾶσιν ἡ οὐσία, τὸ δὲ ζῆν τοῖς ζῶσι τὸ εἶναι ἐστίν, αἰτία δὲ καὶ ἀρχὴ τοῦτου ἡ ψυχὴ”; tamże, 415b12-14.

⁹ A. Muszala, *Embrion ludzki w starożytnej refleksji teologicznej*, s. 105.

¹⁰ G. Hołub, *Potencjalność embrionu a koncepcja duszy ludzkiej*, s. 236.

¹¹ „Ὅτι μὲν οὖν τὴν θρεπτικὴν ἔχουσι ψυχὴν, φανερόν [...] προϊόντα δὲ καὶ τὴν αἰσθητικὴν, καθ’ ἣν ζῶν. Οὐ γὰρ ἅμα γίνεται ζῶν καὶ ἄνθρωπος οὐδὲ ζῶν καὶ ἵππος, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ζῶν· ὕστατον γὰρ γίνεται τὸ τέλος, τὸ δ’ ἴδιόν ἐστι τὸ ἐκάστου τῆς γενέσεως τέλος. Διὸ καὶ περὶ νοῦ, πότε καὶ πῶς μεταλαμβάνει καὶ πόθεν τὰ μετέχοντα ταύτης τῆς ἀρχῆς, ἔχει τ’ ἀπορίαν πλείστην”. *GA*, 736a35-736b9.

¹² „Οὐτε γὰρ ὡς ἄψυχον ἄν θείη τις τὸ κῆμα κατὰ πάντα τρόπον ἐστερημένον ζωῆς”; tamże, 736a32-34.

należy mówić o duszy zmysłowej oraz rozumnej, wszystkie istoty muszą bowiem najpierw mieć duszę w możliwości, potem zaś w akcie¹³.

O ile więc embrion „oddzielony” od organizmu matki spełnia właściwe życiu roślinnemu funkcje, ma więc duszę wegetatywną w akcie, o tyle embriony „nieoddzielone” mają tę duszę jedynie w możliwości. Wprowadzoną tu kategorię możliwości Stagiryta stosuje także do duszy zmysłowej i rozumnej, które embrion powinien mieć potencjalnie, skoro nie ma postrzeżeń zmysłowych ani nie myśli. Może więc się wydawać, że dla istnienia danej istoty nie jest konieczne aktualne, lecz potencjalne posiadanie duszy. Pozwalałoby to wyjaśnić wcześniej przytoczony fragment bez przypisywania Arystotelesowi animacji sukcesywnej. Zgodnie z takim odczytaniem embrion wprawdzie kolejno aktualizowałby poszczególne władze duszy, ale od początku miałby je wszystkie w możliwości, a więc od początku istniałby jako

istota ludzka. Taką interpretację potwierdza okoliczność, że twierdzenie, zgodnie z którym istota żywa nie staje się jednocześnie zwierzęciem i człowiekiem, Stagiryta wyjaśnia, że cel (τέλος) rozwoju istot żywych osiągnany jest na końcu. Akt (ἐντελέχεια) zaś polega na osiągnięciu celu (τέλος). Należy więc stwierdzić, że osiągnięcie celu rozwoju tożsamy jest z aktualizacją funkcji życiowych. Teza, że embrion nie staje się człowiekiem wraz z osiągnięciem statusu zwierzęcia, oznacza więc, że istota ludzka w stadium embrionalnym nie aktualizuje specyficznych dla człowieka funkcji życiowych (choć aktualizuje funkcje wegetatywne). Jeśli jednak do istnienia danej istoty nie jest konieczne posiadanie zasady życia w akcie, lecz wystarczy, że ma ją ona w możliwości, to można powiedzieć, że chociaż embrion nie wykonuje specyficznych dla człowieka funkcji życiowych, to jednak ma możliwość ich wykonywania. Ma duszę ludzką w możliwości, a więc jest istotą ludzką

4. Animacja według św. Tomasza

Chociaż św. Tomasz z Akwinu powołuje się na Arystotelesa, to w odróżnieniu od Stagiryty nie przyjmuje animacji równoczesnej, lecz pewien wariant animacji sukcesywnej. Na pierwszy rzut oka jest to nieoczywiste, ponieważ Akwinata krytykuje koncepcję wielu dusz oraz koncepcję ewolucyjną, które również za-

kładają sukcesywność ożywienia. Zgodnie z pierwszym stanowiskiem człowiek otrzymuje trzy władze duszy kolejno po sobie, przy czym na końcu tego procesu istnieją one w nim jako trzy odrębne dusze. Zgodnie z drugim embrion jest animowany najpierw duszą wegetatywną, następnie dusza ta staje się duszą zmy-

¹³ „Τὴν μὲν οὖν θρεπτικὴν ψυχὴν τὰ σπέρματα καὶ τὰ κῆματα τὰ ἀχώριστα δὴλον δυνάμει μὲν ἔχοντα θετέον, ἐνεργείᾳ δ' οὐκ ἔχοντα, πρὶν ἢ καθάπερ τὰ χωριζόμενα τῶν κημάτων ἔλκει τὴν τροφήν καὶ ποιεῖ τὸ τῆς τοιαύτης ψυχῆς ἔργον· πρῶτον μὲν γὰρ ἅπαντ' ἔοικε ζῆν τὰ τοιαῦτα φυτοῦ βίον. Ἐπομένως δὲ δὴλον ὅτι καὶ περὶ τῆς αἰσθητικῆς λεκτέον ψυχῆς καὶ περὶ τῆς νοητικῆς; πασας γὰρ ἀναγκαῖον δυνάμει πρότερον ἔχειν ἢ ἐνεργείᾳ”; tamże, 736b8-15.

słową, na końcu zaś zmienia się w duszę rozumną. Święty Tomasz odrzuca koncepcję wielu dusz, ponieważ dusza jako forma ciała jest zasadą istnienia. Gdyby więc istota żywa miała trzy dusze, nie byłaby jedną istotą, lecz trzema¹⁴. Akwinata odrzuca również koncepcję ewolucyjną, ponieważ:

Żadna forma substancjalna nie może otrzymać więcej lub mniej; lecz dodanie większej doskonałości czyni inny gatunek, jak dodanie jedności czyni inny gatunek w liczbach. Nie jest zaś możliwe, by jedna i ta sama pod względem liczby forma była różnymi gatunkami¹⁵.

Przechodzenie duszy wegetatywnej w zmysłową, a następnie w rozumną oznaczałoby zmianę gatunku istoty żywej. W toku życia prenatalnego dokonywałby się więc proces ewolucji, podczas którego istota ludzka powstawałaby z poprzedzających ją form przedludzkich. Według Akwinaty nie jest to jednak możliwe w przypadku jednej istoty, ponieważ jedność jej istnienia wyklucza możliwość zmiany gatunku.

Argument pokazuje również rzecz ogólniejszą, newralgiczną z punktu widzenia podejmowanej problematyki. Jeśli przejście duszy wegetatywnej w zmysłową oraz w rozumną tożsame jest ze zmianą gatunku istoty, to należy stwierdzić, że istoty, z których jedna ma daną władzę duszy, a druga jej nie ma, na pewno różnią się gatunkiem. Nie oznacza to, że istoty wyposażone w te same władze nie różnią się pod względem ga-

tunku, ponieważ pośród posiadających te same władze zarówno roślin, jak i zwierząt występują różnice gatunkowe. O ile jednak różnice te mogą, lecz nie muszą, występować wśród istot mających te same władze, o tyle na pewno występują między istotami mającymi różne władze. Pies i kot różnią się pod względem gatunku, ale nie pod względem posiadanych władz. Natomiast kot i człowiek różnią się pod względem gatunku dokładnie dlatego, że różnią się pod względem posiadanych władz.

Wykluczenie koncepcji wielu dusz oraz koncepcji ewolucyjnej skłania Akwinatę do sformułowania własnego stanowiska. Poszczególne władze nie mogą wstępować w embrion po kolei jako oddzielne dusze, dusza wegetatywna nie może też przechodzić w zmysłową oraz w rozumną. Wydaje się więc, że animacja sukcesywna jest wykluczona i należy przyjąć animację równoczesną. Święty Tomasz przychylił się jednak do zupełnie innego poglądu:

(...) skoro powstawanie jednego zawsze pociąga za sobą zniszczenie drugiego, to koniecznie trzeba powiedzieć, że zarówno w przypadku człowieka, jak i innych zwierząt, gdy powstaje forma doskonalsza, zanika forma wcześniejsza, tak jednak, że forma następna ma wszystko, co miała wcześniejsza, a nawet więcej. Tak poprzez wiele powstawań i zniszczeń dochodzi do powstania ostatecznej formy substancjalnej, zarówno w przypadku człowieka, jak i innych zwierząt. (...) Trzeba więc powiedzieć, że dusza rozumna

¹⁴ *S. th.*, I, q. 76, art. 3, resp.

¹⁵ „Nulla forma substantialis recipit magis et minus; sed superadditio maioris perfectionis facit aliam speciem, sicut additio unitatis facit aliam speciem in numeris. Non est autem possibile ut una et eadem forma numero sit diversarum specierum”; tamże, I, q. 118, art. 2, ad 2.

jest stwarzana przez Boga na końcu tworzenia człowieka oraz że jest ona zarazem zmysłowa i wegetatywna, po zniszczeniu form wcześniej istniejących¹⁶.

W przypadku człowieka i innych zwierząt formy doskonalsze powstają po zaniku form wcześniejszych, a forma substancjalna (dusza) ludzka powstaje poprzez ciąg powstawań i zniszczeń. Embryon jest więc na początku animowany duszą wegetatywną, potem ona zanika, a na jej miejsce powstaje dusza zmysłowa, by wreszcie po jej zaniku powstała dusza rozumna. Ponieważ dusza wegetatywna jest zasadą istnienia rośliny, dusza zmysłowa zwierzęcia, dusza

rozumna zaś człowieka, a istoty różniące się pod względem posiadanych władz różnią się również gatunkiem, należy stwierdzić, że w toku rozwoju embrionalnego powstają istoty trzech różnych gatunków: roślina, zwierzę i człowiek. Zarazem dwie ostatnie istoty powstają po śmierci istot poprzednich. Pojawienie się ludzkiego embrionu w łonie matki poprzedzają narodziny i śmierć rośliny i zwierzęcia. Proces rozwoju przyszłej istoty ludzkiej nie obejmuje więc życia tego samego embrionu, lecz trzech kolejnych embrionów, należących do trzech różnych gatunków¹⁷.

¹⁶ „(...) cum generatio unius semper sit corruptio alterius, necesse est dicere quod tam in homine quam in animalibus aliis, quando perfectior forma advenit, fit corruptio prioris, ita tamen quod sequens forma habet quiddam habebat prima, et adhuc amplius. Et sic per multas generationes et corruptiones pervenitur ad ultimam formam substantialem, tam in homine quam in aliis animalibus. (...) Sic igitur dicendum est quod anima intellectiva creatur a Deo in fine generationis humanae, quae simul est et sensitiva et nutritiva, corruptis formis praeexistentibus”; tamże, I, q. 118, art. 2, ad 2.

¹⁷ Według Andrzeja Maryniarczyka św. Tomaszowi nie sposób przypisać animacji sukcesywnej, ponieważ dusza rozumna jest aktem istnienia człowieka. Niemożliwe więc, by człowiek istniał przed uzyskaniem wszystkich trzech władz. Koncepcja duszy jako aktu istnienia wyklucza sytuację, w której dusza embrionu ludzkiego uzyskuje kolejno poszczególne władze; istoty wyposażone w różne władze różnią się bowiem pod względem gatunku. Maryniarczyk wyciąga stąd wniosek, że św. Tomasz musiał przyjmować animację równoczesną w momencie poczęcia. Taka interpretacja jest jednak nie do utrzymania, ponieważ w wyżej przytoczonym fragmencie Akwinata wprost mówi, że dusza ludzka (rozumna) powstaje na końcu tworzenia człowieka po zniszczeniu form wcześniej istniejących. Trudności z pogodzeniem koncepcji duszy jako aktu istnienia z zaprzeczeniem, jakoby embrion w początkowych etapach rozwoju miał duszę rozumną można jednak uniknąć, wskazując, że dusze wegetatywna i zmysłowa są aktami istnienia istot innych niż ludzie. Przed powstaniem embrionu ludzkiego w łonie matki istnieje więc embrion roślinny, potem zwierzęcy, a na końcu ludzki. Należy jednak zgodzić się z Maryniarczykiem, że Akwinata nie był zwolennikiem animacji sukcesywnej w ścisłym sensie. Nie twierdził bowiem, że istota ludzka uzyskuje kolejno trzy władze, lecz że trzy odrębne dusze kolejno animują embriony należące do trzech różnych gatunków. Taką koncepcję można nazwać animacją sukcesywną w sensie mniej ścisłym (pewnym wariantem animacji sukcesywnej), ponieważ trzy różne dusze animują coś, co początkowo nie jest człowiekiem (materią tworzącą kolejno embriony trzech różnych gatunków); zob. A. Maryniarczyk, *Spór o opóźnioną animację. Prawdziwy czy pozorny problem?*, s. 70-74.

5. Proponowana modyfikacja

Według Arystotelesa embrion w początkowych fazach rozwoju jest istotą ludzką tylko potencjalnie, nie zaś aktualnie. Jeśli bowiem zarodek ma duszę rozumną tylko potencjalnie, a tylko taka dusza stanowi zasadę istnienia *Homo sapiens* jako istoty rozumnej, to należy stwierdzić, że embrion jedynie może stać się istotą ludzką, nie zaś, że jest nią aktualnie. Natomiast według św. Tomasza embrion na początku istnienia nie jest człowiekiem ani aktualnie, ani potencjalnie, lecz przechodzi kolejno przeobrażenie z rośliny w zwierzę oraz ze zwierzęcia w człowieka, przy czym za każdym razem istota niższego rzędu ginie, by na jej miejsce powstała istota rzędu wyższego. Dopiero więc po drugim przeobrażeniu, w trakcie którego dusza zmysłowa zostaje zastąpiona przez rozumną, mamy do czynienia z istotą ludzką.

Obydwie koncepcje animacji nie dają się pogodzić ze współczesnym stanem wiedzy naukowej. Stanowisko Arystotelesa stawiałoby embrion w jednym rzędzie z plemnikiem oraz z komórką jajową. Męskie i żeńskie gamety powstają w procesie mejozy, w trakcie którego komórki diploidalne (zawierające 46 chromosomów) dzielą się na komórki haploidalne (zawierające 23 chromosomy)¹⁸. Zarówno plemnik, jak i komórka jajowa mają więc materiał genetyczny pochodzący wyłącznie od jednego z rodziców (są komórkami tegoż rodzica). Stanowią zarazem szczególnie rodzaj komórek męskich i żeńskich, który dzięki swemu ha-

ploidalnemu charakterowi ma możliwość tworzenia wraz z komórką przeciwnej płci komórkę diploidalną. Plemnik i komórka jajowa mają więc możliwość stania się nową istotą ludzką. Natomiast od momentu, gdy po około 20 godzinach od zapłodnienia (wniknięcia główki plemnika do wnętrza komórki jajowej) dokonuje się połączenie przedjądrzy i kondensacja chromosomów, mamy do czynienia z komórką diploidalną (zygotą), której materiał genetyczny nie jest tożsamy z materiałem ojcowskim ani matczynym, lecz stanowi unikalne połączenie ich obydwu; jest to komórka zupełnie nowego organizmu¹⁹. W zygocie rozpoczyna się proces życia odrębnej istoty, przy czym istota ta od początku ma specyficzny dla gatunku *Homo sapiens* materiał genetyczny (nie jest istotą żadnego innego gatunku). Wbrew koncepcji Arystotelesa zygota w odróżnieniu od plemnika i komórki jajowej nie jest więc istotą ludzką potencjalnie, lecz aktualnie. Wbrew koncepcji św. Tomasza embrion nie należy w trakcie swojego rozwoju do trzech różnych gatunków, lecz od początku jest przedstawicielem *Homo sapiens*.

Oczywiście trudno czynić Stagiryście oraz Akwinacie zarzut z niezawinionej ignorancji w zakresie biologicznych podstaw procesu życiowego. Zasługą filozofów jest niewątpliwie sformułowanie koncepcji życia ludzkiego jako istnienia człowieka, obejmującej wszystkie funkcje życiowe spełniane przez *Homo sa-*

¹⁸ H. Bartel, *Embriologia*, Warszawa 2020, s. 68-76.

¹⁹ Tamże, s. 103-104.

piens. Niemniej wydaje się, że ani Stagiryta, ani Akwinata nie ustrzegli się pewnych błędów filozoficznych. Błąd Arystotelesa polegał na tym, że utożsamiał on życie człowieka (posiadanie duszy) z potencjalnym spełnianiem funkcji życiowych. Stanowisko to otwiera drogę do uznania, że życie ludzkie prowadzą inne byty niż przedstawiciele *Homo sapiens*, które mogą stać się ludźmi, jak np. gamety. Błąd św. Tomasza polegał na utożsamieniu życia ludzkiego z aktualnym spełnianiem funkcji rozumu. Stanowisko to prowadzi do zaprzeczenia, jakoby życie ludzkie prowadzili ci ludzie, którzy w danej chwili nie używają rozumu, jak np. osoby w głębokich fazach snu. Gdyby dało się zmodyfikować koncepcję klasyczną tak, by uniknąć tych trudności, to sformułowano by adekwatną koncepcję życia ludzkiego.

Arystoteles opowiada się przeciwko tezie, że człowiek ma trzy różne dusze, podkreślając, że podobnie jak figura geometryczna zawiera w sobie figury prostsze, tak dusza rozumna zawiera w sobie duszę wegetatywną i zmysłową. Takie stanowisko implikuje, że istota ludzka już od pierwszej chwili istnienia ma wszystkie trzy władze. Pojmowanie zaś duszy jako aktu sugeruje, że embrión już wówczas dokonuje aktów wszystkich tych władz. To zaś jest fałszem w świetle danych empirycznych. Wydaje się jednak, że koncepcja duszy jako aktu nie wyklucza, że dusza istnieje, choć nie wszystkie jej władze są aktualizowane. Byłoby tak mianowicie, gdyby do istnienia duszy złożonej z wielu władz wystarczała aktualizacja tylko jednej spośród nich. Skoro człowiek nie ma trzech róż-

nych dusz, lecz jedną duszę rozumną, to należy stwierdzić, że spełnianie przez *Homo sapiens* funkcji wegetatywnych, podobnie jak zmysłowych i rozumnych, stanowi akt duszy rozumnej. Do istnienia istoty ludzkiej nie jest więc konieczne, by aktualizowała ona w danej chwili władzę rozumną, lecz wystarczy, by istota ta spełniała funkcje wegetatywne bądź zmysłowe.

Teza, że podmiot ma duszę rozumną, choć w danej chwili nie spełnia funkcji władzy rozumnej, wydaje się kontrowersyjna. Dusza jest bowiem aktem, a dusza rozumna stanowi zasadę tożsamości istoty ludzkiej. Wydaje się więc, że bez aktualizacji rozumu nie ma człowieka. Oddzielanie tożsamości podmiotu jako wykonawcy czynności od aktualnego spełniania tej czynności nie jest jednak niczym niezwykłym. Da się wskazać przypadki, w których podmiot nie traci swojego charakteru jako sprawcy, choć w danej chwili nie realizuje akurat sprawstwa określonego typu. Filozof na przykład nie przestaje być filozofem, choć w danej chwili akurat nie filozofuje, ponieważ istnieje jako podmiot, który ma możliwość filozofowania w przeszłości. Aspekt jego istnienia w postaci „bycia filozofem” jest więc jakby „przechowany” dzięki istnieniu podmiotu filozofowania. Wystarczy, że podmiot spełnia inne funkcje życiowe oraz ma możliwość filozofowania, by można było orzec, że jest filozofem. Nie sposób cały czas filozofować; proza życia wymusza bowiem nawet na najbardziej rozmiłowanym w mądrości adeptowi tej dyscypliny wykonywanie innych czynności. Jednak nie powiemy przecież, że

filozof, którego cała uwaga skupiona jest w danym momencie na robieniu zakupów czy przygotowywaniu posiłku, przestaje być filozofem. Gdyby jednak człowiek ten umarł (przestał istnieć jako podmiot), nie można byłoby powiedzieć, że pozostał filozofem.

Podmiot może więc zachować tożsamość, choć nie realizuje w danej chwili wszystkich funkcji, których wykonywanie składa się na tę tożsamość, jeśli tylko istnieje jako odrębny podmiot, mający wszystkie właściwe sobie funkcje w możliwości oraz realizuje przynajmniej jedną z nich. O tym, że dotyczy to również tej szczególnej formy tożsamości, którą jest samo bycie podmiotem (posiadanie duszy rozumnej), świadczy dobitnie przykład snu. Człowiek nie przestaje być człowiekiem, choć śpi i w danej chwili nie myśli. Akt władzy wegeta-

tywnej jest bowiem w jego przypadku aktem duszy rozumnej; istota ludzka spełnia we śnie funkcje wegetatywne, ale spełnia je właśnie jako człowiek, to znaczy zachowując swoją tożsamość jako istota rozumna. Zaprzeczenie temu jest twierdzeniem, że ludzie we śnie przestają być ludźmi. Skoro więc spełnianie funkcji wegetatywnych przez istotę gatunku *Homo sapiens* wystarcza do zachowania przez nią tożsamości jako podmiotu, a embriion ludzki od stadium zygoty funkcje te spełnia oraz ewidentnie (o czym świadczą dane genetyki) jest odrębnym bytem, mającym w możliwości funkcje rozumne (przedstawicielem gatunku *Homo sapiens*), to należy stwierdzić, że embriion, podobnie jak śpiący człowiek, jest istotą ludzką. To samo dotyczy ludzi w śpiączce oraz w tak zwanym stanie wegetatywnym.

6. Animacja a współczesne spory bioetyczne

Zastanawiając się, dlaczego zabójstwo człowieka jest złe, Peter Singer rozważa, czy prowadzenie życia w sensie biologicznym ludzkiego, czyli bycie przedstawicielem gatunku *Homo sapiens*, jest aspektem kluczowym dla zakazu pozabawiania życia. Odpowiedź jest negatywna; Singer twierdzi, że przedkładanie życia istoty określonego gatunku jest przykładem niesprawiedliwej dyskryminacji, analogicznej do dawania preferencji przedstawicielom własnej rasy („szowinizmu gatunkowego”)²⁰. Zamiast tego

proponuje kryterium opisowe, obejmujące takie cechy, jak racjonalność i samoświadomość. Im bardziej istota jest racjonalna i samoświadoma, tym większą wartość ma jej życie i dlatego powinno być przedkładane ponad życie istot mających te cechy w mniejszym stopniu²¹. W celu odróżnienia tego sensu bycia istotą ludzką od przynależności do *Homo sapiens* Singer proponuje termin „bycia osobą”²².

Problematyczne dla koncepcji Singera są przypadki istot, które jakkolwiek

²⁰ P. Singer, *Etyka praktyczna*, s. 93.

²¹ Tamże, s. 111.

²² Tamże, s. 92-93.

aktualnie nie są racjonalne i samoświadome, to jednak powszechnie uznaje się ich uśmiercanie za złe, ponieważ nabędą tych cech w przyszłości. W tym kontekście etyk powołuje się na dyskusowany przez Michaela Tooleya²³ przykład człowieka uratowanego w niemowlęctwie od śmierci pod kołami pociągu. Wydaje się, że osoba, która ściągnęła bécik z szyn, jest dobroczyńcą tego człowieka, ponieważ dzięki niej prowadzi on obecnie szczęśliwe i spełnione życie. Tooley twierdzi jednak, że niemowlęciu nie można przyznać prawa do życia na podstawie spełnionej egzystencji człowieka dorosłego, który z niego wyrósł, ponieważ do posiadania tego prawa konieczne jest posiadanie „pojęcia trwałej jaźni”²⁴. Pojęcie to zakłada aktualną samoświadomość i racjonalność podmiotu, ponieważ tylko taki podmiot jest zdolny do uświadomienia sobie siebie jako istniejącej w czasie całości. Innymi słowy, skoro niemowlę nie jest samoświadome i racjonalne, nie można stwierdzić, że dorosły człowiek zachowuje z nim ontologiczną tożsamość. Warunkiem koniecznym do istnienia istoty ludzkiej jest bowiem uświadamianie sobie siebie jako całości, bytującej w czasie. Skoro niemowlę tego nie czyni, nie jest tożsame z człowiekiem, który z niego wyrósł. W okresie życia niemowlęcia człowieka tego po prostu nie ma, lecz powstanie on później, z chwilą uzyskania przez niemowlę samoświadomości i racjonalności.

Podzielane przez Singera stanowisko Tooleya ma ważne implikacje dla moralnej dopuszczalności aborcji oraz eutanazji. Jeśli moralnie relewantny sens istnienia istoty ludzkiej zasadza się na posiadaniu przez tę istotę pojęcia trwałej jaźni, to należy stwierdzić, że embrión i płód nie są w tym znaczeniu ludźmi. Człowiekowi w tych stadiach rozwoju nie można więc przyznać prawa do życia, przysługującego istocie ludzkiej w sensie moralnie istotnym. Jego zabójstwo może wprawdzie zostać ocenione negatywnie, ale tylko w sposób analogiczny do pozbawienia życia zwierząt o podobnym stopniu świadomości, przez którą Singer rozumie zdolność do odczuwania bólu. Co więcej, według etyka samoświadomość i racjonalność budzi wątpliwości nawet w przypadku dzieci dwu- i trzyletnich, ponieważ nie wykazują one zrozumienia pojęcia śmierci ani nie potrafią sobie przedstawić tego, że ktoś inny albo one same przestaną istnieć. Singer wprawdzie nie sugeruje dopuszczalności zabijania dzieci trzyletnich, lecz proponuje pierwszy miesiąc życia jako cezurę, ponieważ według niego, „to stwarzałyby wystarczający margines bezpieczeństwa”²⁵. Podobnie w przypadku ludzi, którzy na trwałe znaleźli się w stanie wegetatywnym, nie można mówić o zachowaniu pojęcia trwałej jaźni, ponieważ nie są już oni świadomi siebie jako istniejących w czasie całości. Zgodnie z rozumowaniem Singera nie są więc istotami ludzkimi w sensie moralnie

²³ Zob. tamże, s. 101-103; M. Tooley, *Aborcja i zabijanie noworodków*, tłum. W. Galewicz, w: *Antologia bioetyki*, red. W. Galewicz, t.2 *Początki ludzkiego życia*, Kraków 2010, s. 165-196.

²⁴ Tamże, s. 176.

²⁵ P. Singer, *Etyka praktyczna*, s. 168.

istotnym, a więc można poddać ich eutanazji.

Ze stanowiskiem Singera i Tooleya nie zgadza się Don Marquis, który stara się wystrzeżać zarówno poglądu, zgodnie z którym zło zabójstwa zawiera się w samym fakcie pozbawienia życia istoty biologicznie ludzkiej, jak i tezy, że polega ono na uśmierceniu istoty, mającej pojęcie trwałej jaźni. Twierdzi mianowicie, że nie wolno zabijać ludzi, ponieważ (jak wyjaśnia Marquis na własnym przykładzie): „Skutkiem utraty mojego biologicznego życia jest dotykająca mnie utrata wszystkich tych czynności, przeżyć, projektów i radości, które inaczej składałyby się na moje przyszłe życie osobowe”²⁶. Innymi słowy, zabójstwo nie jest złe dlatego, że zabijanie przedstawiciela gatunku *Homo sapiens* jest samo w sobie niegodziwe, lecz dlatego, że pozbawia istotę zabijaną jej wartościowej przyszłości, którą mogłaby prowadzić jako podmiot samoświadomy i racjonalny. A zatem do tak rozumianego zła zabójstwa nie jest konieczna aktualna racjonalność i samoświadomość, lecz wystarczy istnienie biologiczne istoty, która w przyszłości nabędzie tych cech. Pozbawienie życia istoty potencjalnie racjonalnej i samoświadomej jest bowiem pozbawieniem bytu aktualnie istniejącego jego wartościowej przyszłości. Pogląd amerykańskiego filozofa implikuje niedopuszczalność moralną aborcji, skoro płód w wyniku tego czynu pozbawiany jest wartościowej przyszłości. Na gruncie stanowiska Marquisa dopuszczalna jest jednak eutanazja, skoro człowiek znajdujący się trwale w stanie

wegetatywnym nie ma szans na aktualizację funkcji racjonalnych w przyszłości.

Rozwijana przez św. Tomasza koncepcja animacji implikuje stanowisko bliższe poglądom Tooleya i Singera. Jeśli bowiem rozwój prenatalny polega na narodzinach i śmierci trzech istot różnych gatunków, z których pierwsza jest rośliną, a druga nieaktualizującym rozumu zwierzęciem, to uśmiercenie embrionu w dwóch pierwszych stadiach rozwoju wydaje się dopuszczalne. Zabójstwo embrionu animowanego duszą zmysłową można porównać z uśmiercaniem zwierząt, które nie są zdolne do dokonywania aktów rozumu. Co więcej, na najwcześniejszym etapie życia embrionu, gdy jest on animowany tylko duszą wegetatywną, pozbawienie go życia jest porównywalne z uśmierceniem rośliny. Jakkolwiek Akwinata nie precyzuje momentu, w którym istota ludzka dokonuje pierwszych aktów rozumu, to jednak prawdopodobne wydaje się przyjąć, że ma to miejsce już po narodzinach, a być może w ciągu pierwszych lat życia dziecka. Wydaje się więc, że jeśli animacja wszystkimi władzami duszy nie dokonuje się od razu w momencie poczęcia, lecz człowiek otrzymuje duszę rozumną w momencie dokonania pierwszych aktów rozumu, to zabójstwo istoty biologicznie ludzkiej przed tą chwilą jest dopuszczalne moralnie w okolicznościach, w których dopuszczalne jest pozbawienie życia zwierzęcia o podobnym stopniu rozwoju władzy zmysłowej.

Stanowisko zaś Arystotelesa jest bliższe poglądom Marquisa. Stagiryta uważa bowiem, że jakkolwiek embrion na

²⁶ D. Marquis, *Dlaczego aborcja jest niemoralna*, tłum. W. Galewicz [w:] *Antologia bioetyki*, s. 222.

początkowych etapach swojego istnienia nie ma duszy rozumnej w akcie, to jednak posiada ją w możliwości. Bycie człowiekiem polega więc na posiadaniu możliwości do spełniania funkcji specyficznie ludzkich w przyszłości. Takie stanowisko implikowałoby nie tylko zakaz aborcji, ale także, jak się wydaje, nakaz szczególnej troski o komórki rozrodcze. Bycie człowiekiem polega bowiem na aktualizacji duszy rozumnej. Możliwość zaś takiej aktualizacji jest możliwością stania się człowiekiem; przysługuje więc game-
tom w stopniu nie mniejszym niż embrionowi. Natomiast osoby w stanie trwale wegetatywnym nigdy już nie będą aktualizowały rozumu. Wydaje się więc, że na gruncie stanowiska Arystotelesa można poddać je eutanazji.

Zgodnie z proponowaną modyfikacją zarówno bliskie poglądom Akwinaty stanowisko Singera-Tooleya, jak i analogiczne z koncepcją Stagiryty stanowisko Marquisa jest chybione. Oddzielenie biologicznego sensu istnienia *Homo sapiens* od „istnienia osoby” oraz powiązanie tego ostatniego z aktualną racjonalnością i samoświadomością implikowałoby bowiem nie tylko odmówienie człowieczeństwa niemowlętom, lecz także ludziom w głębokich fazach snu. Ludzie bowiem śpiący, podobnie, jak ludzie bardzo młodzi, nie spełniają aktualnie funkcji rozumu. Jeśli fakt ten miałby prowadzić do podważenia człowieczeństwa tych drugich, to należałoby na jego podstawie zaprzeczyć także, że ci pierwsi są ludźmi w sensie moralnie istotnym. To zaś jest absurdalne. Okoliczność, że niemowlę jeszcze nigdy nie spełniło funkcji racjonalnych, a człowiek

śpiący już kiedyś je spełnił, nie wydaje się istotna. Singer i Tooley nie sprzeciwiają się przecież eutanazji, chociaż człowiek w stanie trwale wegetatywnym również kiedyś już dokonał aktów rozumu. Natomiast gdyby trafne było stanowisko Marquisa, to należałoby powiedzieć, że życie wszystkich bytów, które mogą stać się ludźmi, jest równie wartościowe, jak życie ludzkie. Jednak plemnik i komórka jajowa również mogą stać się ludźmi, a przecież stawianie ich życia na równi z życiem ludzkim jest absurdalne.

Proponowana modyfikacja pozwala uniknąć przedstawionych trudności, a zarazem jest zgodna ze współczesnym stanem wiedzy. Jeśli bowiem akt władzy wegetatywnej jest w przypadku istoty biologicznie ludzkiej aktem duszy rozumnej, to podmiot zachowuje swoją tożsamość, pomimo że nie spełnia w danej chwili funkcji rozumnych. Człowiek śpiący nie przestaje więc być człowiekiem, chociaż akurat nie myśli. Analogicznie embrion jest istotą ludzką, chociaż nie dokonuje aktów rozumu. A zatem koncepcja ta nie prowadzi do trudnego do utrzymania wniosku, że każdy byt, który może stać się człowiekiem, jest nim w sensie moralnie istotnym. Akt władzy wegetatywnej jest bowiem aktem duszy rozumnej, a więc aktem podmiotu, który aktualnie, a nie potencjalnie, jest człowiekiem. Do przypisania danemu bytowi człowieczeństwa wystarcza więc odrębne istnienie jako istoty biologicznie ludzkiej, mającej możliwość spełniania funkcji specyficznie ludzkich. Natomiast nie wystarcza do tego sama możliwość stania się taką isto-

tą. Ludzkie gamety, jakkolwiek mogą stać się ludźmi, to jednak nimi nie są, ponieważ nie stanowią odrębnych *Homo sapiens* (nie są komórkami dziecka, lecz rodzica). Natomiast embrion jest człowiekiem, skoro istnieje jako odrębna w sensie biologicznym istota, która ma potencję do spełniania właściwych człowiekowi funkcji.

Takie stanowisko prowadzi do absolutnego zakazu zarówno aborcji, jak i eutanazji. Zarówno bowiem embrion i płód,

jak i człowiek w stanie trwale wegetywnym są odrębnymi istotami, które mają możliwość dokonywania aktów rozumu (choćby ta możliwość nie mogła się urzeczywistnić wskutek niedostatecznego rozwoju bądź zablokowania przez jakieś schorzenia). Istota w sensie biologicznym ludzka jest więc zawsze człowiekiem w sensie moralnie istotnym (jest osobą) i jej zabójstwo zawsze jest moralnie niegodziwe²⁷.

7. Podsumowanie

Klasyczna, arystotelesowsko-tomistyczna, koncepcja animacji stanowi wyjaśnienie fenomenu życia ludzkiego jako istnienia istoty spełniającej właściwe człowiekowi funkcje. Współczesne spory bioetyczne wokół takich zagadnień, jak dopuszczalność moralna aborcji czy eutanazji stanowią w dużej mierze odzwierciedlenie klasycznej kontrowersji między animacją równoczesną potencjalnego istnienia (Arystoteles) a pewnym wariantem animacji sukcesywnej (św. Tomasz). Należy jednak stwierdzić, że obydwa wspomniane stanowiska prowadzą do niedających się utrzymać konsekwencji. Koncepcja Stagiryty implikuje przypisanie człowieczeństwa

wszelkim bytom potencjalnie spełniającym funkcje ludzkie, a więc także męskim i żeńskim komórkom rozrodczym. Natomiast stanowisko Akwinaty prowadzi do zanegowania oczywistej w świetle aktualnego stanu wiedzy tezy, zgodnie z którą embrion na najwcześniejszych etapach rozwoju jest istotą biologicznie ludzką. Proponowana modyfikacja wolna jest od przedstawionych trudności. Jeśli bowiem do istnienia podmiotu funkcji specyficznie ludzkich wystarcza aktualizacja jednej z nich przez odrębny podmiot, mający pozostałe funkcje w możliwości, to embrion w odróżnieniu od gamet jest człowiekiem od początku swojego istnienia.

²⁷ Z możliwym wyjątkiem takich przypadków, w których zabójstwo istoty ludzkiej jest moralnie dopuszczalne, jak obrona konieczna czy kara śmierci.

The Aristotelian-Thomistic Conception of Animation and the Contemporary Bioethical Dilemmas

Keywords: animation, soul, human life, Aristotle, Thomas Aquinas

The paper presents a philosophical analysis of Aristotelian-Thomistic conception of animation as a way to describe the essence of human life. The analysis is philosophical, because its aim does not consist in purely historical inquiry, but in establishment of correct conception of human life. The paper also shows that the classical dilemma between immediate and delayed animation is not anachronical quarrel, but the stances in it are analogous to the contemporary bioethical views on such problems as moral permissibility of abortion and euthanasia. According to the new interpretation Aristotle was a proponent of immediate animation and Aquinas was opting for some form of delayed animation. The critique of these stances has shown their problematic implications and their incompatibility with contemporary scientific knowledge. The aim of proposed modification is both to avoid these flaws and to maintain the essence of the classical conception. The argumentation

shows that human life cannot be identified with the potentiality to perform the functions that are specific to human beings, because that potentiality can be ascribed also to the beings other than humans (e.g. reproductive cells). Human existence cannot be identified neither with the acts of reason, because it would lead to denial of the status of human being not only to the embryo and the fetus, but also to the people in their sleep. The correct conception of human life must involve both the existence of a being that has some biological individuality (a member of a specie *Homo sapiens*) and the potentiality to perform the acts of reason. If (as Aristotle claimed) in case of human being the act of vegetative faculty is also an act of the human soul, then a human being who performs act of that faculty also performs an act of a rational soul. Therefore he maintains its identity as a subject, although in the very moment he doesn't perform what is most specific to the subject.

Bibliografia

1. Arystoteles (Aristotle), *De Anima*, ed. R.D. Hicks, Cambridge 1907.
2. Arystoteles (Aristotle), *Generation of Animals*, transl. A. L. Peck, London–Cambridge, M.A. 1943.
3. Arystoteles, *Metafizyka*, red. T. Żeleźnik, t. 1-2, Lublin 1996.
4. Bartel H., *Embriologia*, Warszawa 2020.
5. Hołub G., *Potencjalność embrionu a koncepcja duszy ludzkiej*, „Rocznik Tomistyczny” 5 (2015), s. 235-245.
6. Marquis D., *Dlaczego aborcja jest niemoralna*, tłum. W. Galewicz, w: *Antologia bioetyki*, red. W. Galewicz, t. 2: *Początki ludzkiego życia*, Kraków 2010, s. 215-237.
7. Maryniarczyk A., *Spór o opóźnioną animację. Prawdziwy czy pozorny problem?*, w: *Wokół genezy człowieka. Studia i rozprawy*, red. P. S. Mazur, Kraków 2013, s. 55-89.
8. Muszala A., *Embryon ludzki w starożytnej refleksji teologicznej*, Kraków 2009.
9. Singer P., *Etyka praktyczna*, tłum. A. Sagan, Warszawa 2003.
10. *The Online Liddell–Scott–Jones Greek–English Lexicon*: http://stephanus.tlg.uci.edu/lsj/01-authors_and_works.html (dostęp: 23.04.2021).
11. Tomasz z Akwinu, *Sancti Thomae Aquinatis Opera Omnia*, cura et studio fratrum ordinis predicatorum, Roma 1889.
12. Tooley M., *Aborcja i zabijanie noworodków*, tłum. W. Galewicz, w: *Antologia bioetyki*, red. W. Galewicz, t. 2: *Początki ludzkiego życia*, Kraków 2010, s. 165-196.

Nota o Autorach

Artur Andrzejuk – prof. dr hab., prof. zwyczaj. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego (UKSW), na którego Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej kieruje Katedrą Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej oraz Sekcją Historii Filozofii. Autor szeregu publikacji z zakresu filozofii i teologii średniowiecznej, tomizmu, etyki i klasycznej filozofii człowieka. Interesuje się problematyką uczuć, sprawności i cnót moralnych, relacji osobowych. Jest uczniem Profesora Mieczysława Gogacza. Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7926-4070>

Izabella Andrzejuk – dr, adiunkt Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej. Członek-założyciel Naukowego Towarzystwa Tomistycznego oraz członek redakcji Rocznika Tomistycznego. Jest autorką ponad sześćdziesięciu artykułów o tematyce filozoficznej. Zainteresowania naukowe: historia filozofii (arystotelizm, tomizm, filozofia polska); filozofia, etyka, klasyczna teoria człowieka, filozoficzne podstawy mistyki. Napisała książkę pt. *Filozofia przyjaźni. Tomasz z Akwinu* (Warszawa 2007). Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4961-2580>

Przemysław Artemiuk – ks. prof. ucz. dr hab., teolog fundamentalny, adiunkt na Wydziale Teologicznym UKSW, wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym w Łomży oraz przewodniczący Stowarzyszenia Teologów Fundamentalnych w Polsce. Ostatnio opublikował monografię *W obronie spraw najważniejszych. Szkice o apologii* (Poznań 2019) oraz zbiór tekstów publicystycznych *Podręczny alfabet katolika* (Kraków 2018), a także zredagował tom studiów *Nowa apologia. Czego, wobec kogo i jak bronimy?* (Płock 2020). Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5337-0329>

Maciej Bała – dr hab., prof. uczelni na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, dziekan Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej. Zainteresowania naukowe ks. Bały skupiają się wokół filozofii religii,

współczesnej filozofii francuskiej, sekularyzacji oraz dydaktyki filozofii. Jest autorem książek *Zofia Józefa Zdybicka* (Kraków 2019), *Pokochać mądrość. Zarys dydaktyki filozofii i etyki* (Warszawa 2009), *O możliwości hermeneutycznej filozofii religii. Propozycja Paula Ricœura* (Warszawa 2007). Członek Société Francophone de Philosophie de la Religion, Conférence Mondiale des Institutions Universitaires Catholiques de Philosophie, Pomorskiego Towarzystwa Filozoficzno-Teologicznego oraz Stowarzyszenia Nauczycieli Filozofii.

Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7823-7855>

Marcin W. Bukala – dr hab., profesor w Instytucie Filozofii i Socjologii PAN (Zakład Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej). Zajmuje się historią etyki życia gospodarczego okresu przed wyodrębnieniem się dyscypliny ekonomii, kulturą średniowiecza oraz filozofią praktyczną; podstawą habilitacji M.W. Bukala była monografia *Risk and Medieval Negotium. Studies of the Attitude towards Entrepreneurship: from Peter the Chanter to Clarus Florentinus* (Spoleto, 2014) o pojmowaniu ryzyka gospodarczego w prawie kanonicznym i teologii u schyłku XII i w XIII stuleciu. Jest autorem krytycznych edycji szeregu tekstów z polskiej etyki i teologii praktycznej XIV i XV wieku (m.in. Mateusza z Krakowa) i współautorem przekładu kwestii dyskutowanych św. Tomasza *De potentia Dei*. Jest również redaktorem naczelnym pisma „Prakseologia”.

Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6489-913>

Tomasz Ćwiertniak – mgr filozofii i politologii, absolwent Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Magisterium z politologii uzyskał w 2011 r. na podstawie pracy *Człowiek, społeczeństwo, państwo w myśli o. M.A. Krąpca* (promotor: prof. dr hab. Wojciech Kaute), zaś magisterium z filozofii w 2018 r. na podstawie pracy *Tomizm konsekwentny Mieczysława Gogacza na tle dziejów tomizmu* (promotor: prof. zw. dr hab. Andrzej Noras). Obecnie doktorant w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, gdzie przygotowuje rozprawę poświęconą analizie porównawczej tomizmu egzystencjalnego M.A. Krąpca i tomizmu konsekwentnego M. Gogacza.

Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9515-6168>

Natalia Herold – mgr, absolwentka prawa i administracji na Uniwersytecie Gdańskim (lic.) i Uniwersytecie Warszawskim (mgr). Jest doktorantką filozofii Szkoły Doktorskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego oraz sekretarzem Zarządu Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Interesuje się filozofią klasyczną, a w niej szczególnie etyką i pedagogiką. Publikuje w „Roczniku Tomistycznym”.
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4761-9495>

Marcin Karas – prof. dr hab., historyk filozofii – pracuje w Zakładzie Filozofii Polskiej Instytutu Filozofii UJ. Prowadzi badania z historii idei i z filozofii średniowiecznej, jest autorem ponad 180 publikacji. Ostatnio zajmuje się głównie kosmologią wczesnonowożytną i filozofią dziejów. Opublikował m. in. książki: *Koncepcja czasu w pismach Williama Ockhama* (Kraków 2003), *Natura i struktura wszechświata w kosmologii św. Tomasza z Akwinu* (Kraków 2007), a także prace: *Z dziejów Kościoła. Ciągłość i zmiana w Kościele rzymskokatolickim w XIX i XX wieku* (Sandomierz 2008), *Integryzm Bractwa Kapłańskiego św. Piusa X* (Kraków 2008), czy też *Historiozofia Teilharda de Chardin wobec tradycyjnej myśli chrześcijańskiej* (Kraków 2012), liczne artykuły (45) oraz przekłady (43).
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2288-9512>

Marcin Klimski – doktor nauk humanistycznych w zakresie filozofii, adiunkt w Instytucie Pedagogiki oraz pracownik Centrum Ekologii i Ekofilozofii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Jego zainteresowania naukowo-badawcze skupione są na edukacji globalnej, edukacji ekologicznej oraz etyce środowiskowej wraz z ich odniesieniami do działań w sferze społeczno-przyrodniczej. Uczestnik projektów, w tym edukacyjnych, m.in. „Ekologia integralna encykliki *Laudato Si'* w działaniu Wspólnot Caritas i społeczności lokalnych”, „Kościół wobec kryzysu ekologicznego. W 30. rocznicę listu pasterskiego Episkopatu Polski nt. ochrony środowiska”, „Monitoring środowiskowy i mediacje w konfliktach ekologicznych”. Jest członkiem RCE Warsaw Metropolitan – Centrum Eksperymentalnego na Rzecz Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju, zorientowanego na kwestie edukacji obywateli w kwestii zrównoważonego rozwoju. Autor ekspertyz, opracowań naukowych i scenariuszy zajęć lekcyjnych z zakresu edukacji ekologicznej.
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9118-1673>

Martyna Koszkało – dr hab., prof. Uniwersytetu Gdańskiego. Kierownik Zakładu Historii Filozofii Starożytnej, Średniowiecznej i Nowożytnej Instytutu Filozofii. Zastępca Dyrektora Instytutu Filozofii. Jej zainteresowania badawcze obejmują historię filozofii starożytnej, średniowiecznej i nowożytnej, filozofię Boga, historię pojęcia wolnej woli. Autorka książek *Indywiduum i jednostkowie. Analiza wybranych tekstów Jana Dunsza Szkota* (Lublin 2003) oraz *Natura woli, wolność a konieczność. Stanowisko Jana Dunsza Szkota na tle koncepcji św. Augustyna, św. Anzelma z Canterbury i św. Tomasza z Akwinu* (Gdańsk 2019). Autorka haseł encyklopedycznych z zakresu filozofii średniowiecznej w *Powszechnej Encyklopedii Filozofii*, tłumaczeń z łaciny. Publikuje w „Rocznikach Filozoficznych”, „Filo-Sofiji”, „Przeglądzie Filozoficznym” i in.

Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1475-4319>

Maciej Kulik – dr, absolwent studiów doktoranckich na Uniwersytecie Wrocławskim, gdzie w 2021 r. obronił z wyróżnieniem rozprawę doktorską *Wielkoduszność i niewzruszoność. Postawy wobec losu w filozofii Arystotelesa i stoików*, napisaną pod kierunkiem dr. hab. Michała Głowali. W roku akademickim 2019/2020 był zatrudniony na Uniwersytecie Medycznym im. Piastów Śląskich we Wrocławiu oraz w Niepublicznej Wyższej Szkole Medycznej. Do jego zainteresowań badawczych należy zagadnienie postaw moralnych wobec losu w filozofii starożytnej (Arystoteles, stoicy) oraz problem trafu moralnego (moral luck) we współczesnej filozofii analitycznej. Prócz tekstu zawartego w niniejszym tomie opublikował pięć recenzowanych artykułów naukowych, w tym wchodzący w skład tomu pierwszego serii „Principia Philosophiae Christianae” artykuł *Krytyka teodycei św. Tomasza z Akwinu*.

Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2619-6331>

Dawid Lipski – dr, adiunkt w Instytucie Społecznych Podstaw Penitencjarystyki Szkoły Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości. Stypendysta Funduszu Stypendialnego i Szkoleniowego (Liechtenstein), Fundacji Lanckorońskich z Brzezia (Londyn) oraz Deutscher Akademischer Austausch Dienst (Kolonja). Redaktor w czasopiśmie „Pro Fide, Rege et Lege” oraz w „Roczniku Tomistycznym”. Nauczyciel mianowany etyki w szkole podstawowej.

Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2136-0622>

Jerzy Nitychoruk – prof. dr hab., geolog, profesor nauk o Ziemi, specjalizuje się w geologii czwartorzędu. Profesor i rektor Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej. Absolwent geografii na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej (1981) i geologii na Uniwersytecie Warszawskim (1985). Doktoryzował się (1993) i habilitował (2001) na Wydziale Geologii UW. Tytuł profesora nauk o Ziemi otrzymał 24 kwietnia 2012. W latach 1984–2013 był pracownikiem Instytutu Geologii Podstawowej na Wydziale Geologii Uniwersytetu Warszawskiego. W 2013 podjął pracę w Państwowej Szkole Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej. W latach 2013–2019 był dziekanem Wydziału Nauk Ekonomicznych i Technicznych. W czerwcu 2019 został wybrany w wyborach uzupełniających na rektora PSW w Białej Podlaskiej na kadencję 2019–2020. W czerwcu 2020 uzyskał reelekcję na kadencję 2020–2024. Opublikował ponad 300 prac – indeks Hirscha 17 (wg bazy Scopus).

Maciej Nowak – licencjat filozofii na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego, obecnie kontynuuje studia magisterskie na tejże uczelni, absolwent studiów inżynierskich kierunku Elektrotechnika na Politechnice Warszawskiej, członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Jest zainteresowany logiką i historią filozofii.

Anna Palusińska – dr hab., dr hab. adiunkt w Katedrze Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej Wydziału Filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Interesuje się naukowo filozofią późnego antyku oraz filozofią bizantyńską. Pisała o jej głównych przedstawicielach: Janie Filoponie, Michale Psellosie, Mikołaju z Methone i Grzegorzu Palamasie.

Magdalena Płotka – dr hab., profesor uczelniany w Katedrze Historii Filozofii Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Z-ca redaktora naczelnego Rocznika Tomistycznego. Jej zainteresowania naukowe skupiają się wokół średniowiecznej filozofii praktycznej, historii filozofii polskiej w XV i XVI wieku, paleografii łacińskiej oraz filozofii współczesnej. Jest autorką książki *Metafizyka i semantyka. Filozofia Jana Wersora* (Warszawa, 2013) oraz *Filozofia jako praktyka. Myśl krakowskiego praktycyzmu w XV i XVI* (Warszawa 2016). Publikuje w „Rocznikach Filozoficznych”, „Edukacji filozoficznej”, „Filosofiji”, „Roczniku Tomistycznym” i in.
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6993-2178>

Jan Pocięj – mgr inż., magister teologii. Przygotował rozprawę doktorską w Instytucie Filozofii UJ na temat związków filozofii ks. prof. Tadeusza Wojciechowskiego z odkryciami fizyki i biologii dwudziestego wieku (2017). Autor artykułu „Piotra Semenienki próba odnowy filozofii klasycznej” (RT 5(2016)). Uczestnik X Międzynarodowego Kongresu Ontologicznego w San Sebastian (2012), gdzie wygłosił referat „The Wave-Corpuscle Duality of Matter and the Nature of the Universe”. Jego zainteresowania naukowe skupiają się wokół aktualizacji tomizmu w oparciu o współczesny obraz świata opracowany przez nauki przyrodnicze. Jest członkiem Sodalicii Świętej Jadwigi Królowej.

Marek Prokop – dr, historyk filozofii, bibliotekoznawca, arabista. Studiował historię filozofii w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie w latach 1969-1974 (magisterium u prof. M. Gogacza). Doktoryzował się ze średniowiecznej filozofii arabskiej u prof. M.-T. d'Alverny na Uniwersytecie w Poitiers w 1978 roku. Po doktoracie zatrudniony kontraktowo w Centre National de la Recherche Scientifique (1979-1983), następnie kierował działem rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu (1982-2002). Od 1995 r. jest pracownikiem naukowym Zakładu Biografistyki Polonijnej PUNO. Członek: Société Internationale de la Philosophie Médiéval w Louvain, Centre de Recherche Philosophique Saint Thomas d'Aquin w Paryżu, Naukowe Towarzystwo Tomistyczne w Warszawie, Towarzystwo Historyczno-Literackie w Paryżu. W 2009 r. opublikował zbeletryzowaną opowieść o filozofii, zbudowaną na kanwie podróży do różnych krajów, zatytułowaną *Podróże z Awicenną*.

Jacek Salij – prof. dr hab., teolog, dominikanin, od 1970 roku związany zawodowo z Akademią Teologii Katolickiej w Warszawie (od 1999 Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego). W 1990 został profesorem nadzwyczajnym i objął funkcję kierownika Katedry Teologii Dogmatycznej, którą sprawował do przejścia na emeryturę w 2013 roku. Jest znawcą i tłumaczem tekstów św. Tomasza z Akwinu. Oprócz działalności ściśle naukowej o. Jacek Salij niezmiernie popularyzuje problematykę teologiczną przez liczne publikacje popularno-naukowe, a także kazania i rekolekcje (np. podczas zarazy w Wielkim Poście 2020 prowadził ogólnopolskie telewizyjne rekolekcje wielkopostne).

Maciej Stanek – doktor nauk humanistycznych, absolwent filozofii na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach (2010 r.); doktorat uzyskał w 2015 r., broniąc rozprawy doktorskiej, napisanej pod kierunkiem Prof. H. Wojtczak nt. Jana Burydana „*Quaestiones super 'Parva naturalia' Aristotelis*”. Edycja krytyczna i analiza historyczno-filozoficzna; od 2020 r. pracownik badawczo-dydaktyczny w Instytucie Filozofii na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach; jego zainteresowania naukowe dotyczą przede wszystkim późnośredniowiecznej filozofii przyrody (głównie *Parva naturalia*, *Problemata* i *De anima*) oraz logiki, zwłaszcza uprawianych na Uniwersytecie Paryskim i Uniwersytecie Krakowskim. Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6111-1324>

Bartłomiej Uzar - student Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Zainteresowania naukowe oscylują między metafizyką oraz logiką, zwłaszcza w kontekście scholastycznym, neoscholastycznym i analitycznym. Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2240-1310>

Janusz Węgrzecki – prof. dr hab., kierownik Zakładu Teorii Państwa i Teorii Polityki Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Zainteresowania badawcze ks. Węgrzeckiego obejmują aksjologiczne podstawy polityki i demokracji, teorie władzy, podejście interpretacjonistyczne w naukach o polityce, Kościół w sferze publicznej, myśl społeczna papieży Jana Pawła II, Benedykta XVI, Franciszka, relacja religia i polityka. Autor książek *Wpływ, autorytet, dominacja. Teorie władzy i ich struktura* (Warszawa 2011) oraz *W obronie rozumu politycznego. Myśl Josepha Ratzingera/Benedykta XVI* (Warszawa, 2019). Nr ORCID: (<https://orcid.org/0000-0002-9335-0215>)

Michał Zembrzusi – dr hab, profesor uczelniany w Katedrze Historii Filozofii Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej UKSW. Interesuje się problematyką epistemologiczną w starożytności i średniowieczu, a szczególnie problematyką pamięci i teorią intelektu możliwościowego i czynnego. Jest współredaktorem książek w serii „Opera philosophorum medii aevii”. W jej ramach w 2012 opublikował autorską monografię zatytułowaną: *Tomasz z Akwinu. Komentarz „O pamięci i przypominaniu”*. W 2019 roku opublikował monografię pt. *Filozofia intelektu. Tomasa z Akwinu koncepcja intelektu możliwościowego i czynnego*. Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4647-479X>

Michał Ziółkowski MI – dr, członek Zakonu Posługujących Chorym (Ministri Infirmorum), członek zwyczajny Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Autor książki *Pokonać śmierć czy zmienić człowieka. Ideologia współczesnego transhumanizmu wobec heterodoksji Mikołaja Fiodorowa* (Warszawa 2020). Publikuje w kwartalniku „Fides et Ratio”, serii „Universum Ethicae Christianae” oraz „Roczniku Tomistycznym”. Zainteresowania naukowe skupia wokół: filozoficzno-teologicznej analizy transhumanizmu i związanych z tym nurtem problemów bioetycznych oraz etyce sztucznej inteligencji; ewolucji idei antychrysta w tekstach biblijnych; filozofii tomizmu konsekwentnego; koncepcji myślicieli rosyjskiego renesansu filozoficzno-religijnego.
Nr ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5369-071X>